

ПРО ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРИПИНЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА — ГРОМАДЯН

У статті розглянуто питання припинення діяльності суб'єктів підприємництва — громадян. Проаналізовано законодавчі положення щодо підстав і порядку припинення діяльності суб'єктів підприємництва — громадян. Розглянуто дію принципу мовчазної згоди щодо припинення діяльності суб'єктів підприємництва — громадян. Обґрунтовано необхідність вдосконалення нормативного забезпечення у цій сфері та сформульовано конкретні пропозиції.

Ключові слова: суб'єкт підприємництва — громадянин, припинення діяльності, припинення існування, недієздатність, кредитори, пред'явлення вимог, принцип мовчазної згоди.

Порядок припинення діяльності суб'єкта підприємництва — громадянина, за думкою більшості дослідників, є необхідним елементом його правового статусу [1, с. 29], і без його належного правового забезпечення неможливо вести мову про достатній рівень ефективності законодавства у цій сфері.

У цілому проблема правового регулювання припинення діяльності суб'єктів господарювання розглядалася у працях О. М. Вінник [2], В. В. Джуна [3], Л. М. Дорошенко [4], А. П. Ефіменко [5], О. Р. Зельдіної [6], О. Р. Кібенко [7], П. О. Повар [8], Б. М. Полякова [9], О. В. Титової [10] та інших. Водночас питанням припинення діяльності саме такого суб'єкта господарювання, як громадянин — підприємець уваги приділялося недостатньо. Однак детальне дослідження цього елемента правового статусу є тим більш необхідним, що суб'єкти підприємництва — громадяни в умовах динамічного розвитку економіки є тією категорією суб'єктів господарювання, яка найбільш потерпає від ризиків ринкового господарювання. З огляду на вищенаведене дослідження правових питань припинення діяльності суб'єктів підприємництва — громадян є доцільним і актуальним.

Метою статті є аналіз проблем законодавчого забезпечення припинення діяльності суб'єктів підприємництва — громадян і формулювання пропозицій щодо його удосконалення.

У вітчизняному законодавстві положення про припинення діяльності суб'єкта підприємництва — громадянина містяться у низці законодавчих актів, включаючи кодифіковані.

Так, загальні положення щодо припинення діяльності цієї категорії суб'єктів господарювання містяться в Господарському кодексі України (далі — ГК України) [11] та Цивільному кодексі України (далі — ЦК України) [12]. Особливості припинення діяльності суб'єкта підприємництва — громадянина як платника податків містяться в Податковому кодексі України [13].

Припинення діяльності суб'єкта підприємництва — громадянина, якого визнано банкрутом, регламентовано нормами Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [14]. Безпосередньо порядок державної реєстрації припинення діяльності суб'єкта підприємництва — громадянина за різними підставами закріплено в нормах Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців» [15].

Здавалося б, така досить широка нормативна база повинна була забезпечити повне, послідовне та узгоджене регулювання усіх питань припинення діяльності суб'єкта підприємництва — громадянина, однак детальний аналіз відповідних законодавчих положень не дозволяє дійти такого висновку.

В узагальненому виді підстави припинення діяльності суб'єкта підприємництва — громадянина закріплено у ст. 51 ГК України. Так, у цій статті зазначено, що підприємницька діяльність припиняється:

- з власної ініціативи підприємця;
- у разі закінчення строку дії ліцензії;
- у разі припинення існування підприємця;

© Є. О. Жарікова, 2013

на підставі рішення суду у випадках, передбачених ГК України та іншими законами.

Однак аналіз положень цієї статті потребують певного уточнення. Господарський кодекс був першим нормативним актом, який закріпив підстави припинення діяльності суб'єкта підприємництва — громадянина, які відображали особливості його існування як фізичної особи, а саме, припинення його існування. У той же час відомо, що як фізична особа, громадянин — підприємець може втратити фізичну можливість здійснювати підприємницьку діяльність також у зв'язку із настанням таких обставин, як недієздатність (обмежена дієздатність). Фактично ті ж самі юридичні наслідки, як фізична смерть, тягнуть за собою визнання особи безвісно відсутньою.

Постановлення судового рішення про визнання фізичної особи, яка є підприємцем, померлою або визнання безвісно відсутньою, недієздатною або про обмеження її цивільної дієздатності закріплене у ст. 46 Закону «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців» як підстава здійснення державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи — підприємця. Таким чином, визнання фізичної особи, яка є підприємцем померлою або визнання безвісно відсутньою, недієздатною (обмеження її цивільної дієздатності) закріплене в законі як підстава припинення державної реєстрації, але не закріплене в якості загальної підстави припинення господарської діяльності.

У зв'язку із цим ст. 51 ГК України доцільно доповнити вказівкою на те, що підприємницька діяльність також припиняється в разі визнання громадянина — суб'єкта підприємництва померлим, безвісно відсутнім, недієздатним чи обмежено дієздатним у встановленому законом порядку.

Слід звернути увагу і на положення ч. 1 ст. 59 ГК України де прописане що саме законодавець розуміє під припиненням діяльності суб'єкта господарювання.

Так, згідно з діючою редакцією статті припинення діяльності суб'єкта господарювання здійснюється шляхом його реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення) або ліквідації — за рішенням власника (власників) чи уповноважених ним органів, за рішенням інших осіб — засновників суб'єкта господарювання чи їх правонаступників, а у випадках, передбачених законами, — за рішенням суду. Таким чином, у цій нормі фактично не згадується про припинення діяльності суб'єкта підпри-

ємництва — громадянина хоча він і належить до суб'єктів господарювання. Оскільки ст. 59 має загальну назву «Припинення діяльності суб'єктів господарювання» і її положення повинні бути сформульовані таким чином, щоб охоплювати припинення діяльності усіх видів суб'єктів господарювання. У зв'язку із цим ч. 1 ст. 59 доцільно доповнити реченням наступного змісту: «Діяльність суб'єкта підприємництва — громадянина припиняється за його рішенням або за рішенням суду на підставах і в порядку, встановленому законами».

Аналізуючи далі питання припинення діяльності суб'єкта підприємницької діяльності — громадянина, слід зазначити не досить вдалий підхід законодавця щодо розміщення відповідних норм. Особливістю правового статусу суб'єкта підприємництва — громадянина є поєднання в ньому статусу фізичної особи — громадянина і статусу суб'єкта господарювання. Виходячи з цього, логічним є розташування у ЦК України норм, які стосуються положення суб'єкта підприємницької діяльності — громадянина як фізичної особи, а у ГК України — як суб'єкта господарювання. На сьогодні ж спроба регламентувати статус суб'єкта підприємництва — громадянина в нормах Цивільного кодексу призвела до фрагментарності у правовому регулюванні відносин за його участю і, у тому числі, відносин, пов'язаних із припиненням діяльності суб'єкта підприємництва — громадянина.

Так, у главі 5 ЦК України, яка має назву «Фізична особа — підприємець», відсутні положення щодо підстав припинення діяльності суб'єкта підприємництва — громадянина, не прописано чітко порядок її припинення, а ст. 53, яка присвячена банкрутству суб'єкта підприємництва — громадянина, носить цілком відсильний характер.

Єдина ст. 50-1 присвячена обов'язкам суб'єкта підприємництва — громадянина за зобов'язанням, пов'язаним із припиненням його підприємницької діяльності, теж не позбавлена недоліків. Так, у ч. 1 цієї статті зазначено, що про рішення щодо припинення її підприємницької діяльності, порядок і строк заявлення кредитором фізична особа — підприємець письмово повідомляє *державного адміністратора*. Однак законодавство про державну реєстрацію посадову особу, яка відповідно до закону від імені держави здійснює державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців, називає *державним реєстратором* (ст. 1 Закону «Про державну реєстрацію юридичних осіб і фізичних осіб — підприєм-

ців). У ч. 1 ст. 47 Закону «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців», яка регламентує порядок державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи — підприємця за її рішенням, відповідно теж зазначається, що для внесення до Єдиного державного реєстру запису про рішення фізичної особи — підприємця щодо припинення нею підприємницької діяльності така фізична особа — підприємець або уповноважена нею особа має подати *державному реєстраторові* (надіслати рекомендованим листом з описом вкладення) заяву про припинення підприємницької діяльності фізичною особою — підприємцем із зазначенням відомостей про порядок і строк заявлення кредитором своїх вимог. Таким чином, з метою досягнення термінологічної узгодженості в ч. 1 ст. 50-1 ЦК України слова «повідомляє державного адміністратора» необхідно замінити словами «повідомляє державного реєстратора».

Аналіз положень ст. 50-1 ЦК України також показує, що обов'язки суб'єкта підприємництва — громадянина у процесі припинення його діяльності висвітлені дещо однобічно, що ущемлює інтереси кредиторів. Негативно впливає на рівень захисту майнових інтересів кредиторів і недостатньо повне висвітлення в положеннях ст. 50-1 ЦК України порядку пред'явлення кредитором вимог у процесі діяльності суб'єкта підприємництва — громадянина.

Так, наприклад, у ст. 50-1 1 ЦК України відсутня вказівка на обов'язок вживати необхідних заходів щодо стягнення дебіторської заборгованості суб'єкта підприємництва — громадянина чия діяльність припиняється. Щодо ліквідаційної комісії юридичних осіб такий обов'язок зафіксовано у ч. 4 ст. 60 ГК України, і це є однією з важливих гарантій задоволення майнових інтересів кредиторів у процесі ліквідації. Було б доцільним чітко закріпити в нормах законодавства такий обов'язок суб'єкта підприємництва — громадянина, чия діяльність припиняється.

У ч. 4 ст. 50-1 ГК України визначена правова доля вимог кредиторів, не визнаних суб'єктом підприємництва — громадянином, діяльність якого припиняється і встановлено, що, якщо кредитор у місячний строк із дня одержання повідомлення про повну або часткову відмову у визнанні його вимог не звертався до суду з позовом, та вимоги, у задоволенні яких за рішенням суду кредитором відмовлено, а також вимоги, не задоволені через відсутність майна, вважаються погашеними.

Але безпосередньо в нормах ЦК України не визначено правову долю вимог кредитора, заявлених після спливу строку, встановленого для їх пред'явлення. Щодо юридичних осіб у ч. 4 ст. 112 ЦК України встановлено, що вимоги кредитора, заявлені після спливу строку, встановленого ліквідаційною комісією для їх пред'явлення, задовольняються з майна юридичної особи, яку ліквідовують, що залишилося після задоволення вимог кредиторів, заявлених своєчасно. Що ж стосується суб'єктів підприємництва — громадян, то в нормах діючого законодавства відсутня чітка вказівка на право кредиторів суб'єктів підприємництва — громадян, чия діяльність припиняється, звертатися до суду в разі спливу строку, встановленого для пред'явлення їх вимог і обов'язок суду задовольнити такі вимоги за рахунок майна громадянина, чия підприємницька діяльність є припиненою. Цей аспект припинення діяльності суб'єктів підприємництва — громадян теж потребує більш чіткого унормування.

Певні аспекти припинення діяльності суб'єктів підприємництва — громадян регулюються сьогодні положеннями Закону «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців». Причому, незважаючи, що предметом регулювання цього Закону є відносини, які виникають у сфері державної реєстрації фізичних осіб — підприємців, він регламентує не тільки процедурні аспекти припинення діяльності суб'єктів підприємництва — громадян, але містить і загальні норми. Фактично Законом «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців» сьогодні регламентується більша частина питань щодо припинення діяльності суб'єктів підприємництва — громадян. Наприклад, у ч. 2 ст. 46 Закону «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців» закріплено підстави для постановлення судового рішення про припинення підприємницької діяльності фізичної особи — підприємця тощо. У свою чергу ч. 7 ст. 59 ГК України була доповнена [16] вказівкою на те, що припинення діяльності фізичною особою — підприємцем здійснюється в порядку, визначеному Законом «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців». Але такий підхід не є виправданим. Основоположні норми щодо припинення діяльності громадян, як суб'єктів підприємництва, повинні міститися у ГК України як акті, який визначає основні засади господарювання в Україні й регулює господарські відносини, що виникають у процесі ор-

ганізації та здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання, а також між цими суб'єктами та іншими учасниками відносин у сфері господарювання.

Метою кодифікації завжди було вирішення найважливіших, вузлових питань правового регулювання на засадах системності, юридичної єдності та узгодженості законодавства. Тому недоречним слід визнати підхід, коли загальні, базові положення щодо припинення діяльності суб'єктів підприємництва — громадян розпорошують по низці нормативних актів, а стрижневий акт у сфері регулювання господарської діяльності, яким є ГК України, наповнюють нормами відсильного характеру. Тому в рамках подальшого розвитку законодавства у цій сфері буде системне викладення основних положень щодо припинення діяльності суб'єктів підприємництва — громадян у нормах Господарського кодексу України.

На сьогодні Закон «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців» є актом, який, фактично, більш за інші приділяє увагу питанням припинення діяльності суб'єктів підприємництва — громадян.

Але на практиці багато питань припинення діяльності суб'єктів підприємництва — громадян ще залишаються проблемними. Так, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення процедур припинення юридичних осіб та підприємницької діяльності фізичних осіб — підприємців за їх рішенням» від 19.05.2011 р. [17] було впроваджено принцип мовчазної згоди у сфері державної реєстрації. Це принцип, згідно з яким державний реєстратор вносить до Єдиного державного реєстру запис про проведення державної реєстрації припинення припинення підприємницької діяльності фізичною особою — підприємцем за її рішенням (ст. 1 Закону «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців»). Але на сьогодні можна зробити висновок, що цей принцип ще не виправдовує задекларованих очікувань. Так, згідно з положеннями ч. 5 ст. 47 Закону «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців» органи державної податкової служби, Пенсійного фонду України під час проведення заходів щодо припинення підприємницької діяльності фізичної особи — підприємця за її рішенням надсилають в електронній формі та на паперовому носії державному реєстраторові протягом десяти робочих днів з дати публікації

повідомлення про припинення підприємницької діяльності фізичної особи — підприємця за її рішенням одне з таких повідомлень, що має бути засвідчене підписом відповідної посадової особи у встановленому порядку, а саме:

повідомлення про початок проведення позапланової перевірки, призначеної у зв'язку із припиненням підприємницької діяльності фізичної особи — підприємця за її рішенням;

повідомлення про неможливість проведення позапланової перевірки, призначеної у зв'язку із припиненням підприємницької діяльності фізичної особи — підприємця за її рішенням.

У разі надання державному реєстраторові повідомлення про неможливість проведення органами державної податкової служби, Пенсійного фонду України позапланової перевірки, призначеної у зв'язку із припиненням підприємницької діяльності фізичної особи — підприємця за її рішенням, таке повідомлення не пізніше двох місяців з дати публікації повідомлення про припинення підприємницької діяльності фізичної особи — підприємця за її рішенням має бути замінено відповідним органом державної податкової служби та/або Пенсійного фонду України повідомленням про проведення позапланової перевірки або повідомленням про наявність заперечень проти проведення державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи — підприємця за її рішенням. Повідомлення про наявність заперечень проти проведення державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи — підприємця за її рішенням органами державної податкової служби та/або Пенсійного фонду України надсилаються державному реєстраторові в електронній формі та на паперовому носії із зазначенням обґрунтованих обставин, які підтверджують проведення перевірки або неможливість її проведення, наявність грошових зобов'язань або заборгованості зі сплати податків, зборів та/або єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, страхових коштів до Пенсійного фонду України та фондів соціального страхування або наявність інших обставин, за яких фізичну особу — підприємця не може бути припинено, або про відкликання таких повідомлень.

При цьому органи державної податкової служби та/або Пенсійного фонду України зобов'язані не пізніше десяти робочих днів з дати, коли вони дізналися про усунення обставин, які були підставою заперечень проти прове-

дення державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи — підприємця за її рішенням, відкликати повідомлення про наявність таких заперечень. Але в цілому законодавством не встановлено граничних строків, протягом яких заперечення повинне бути відкликано і, таким чином, мету спрощення процедури припинення підприємницької діяльності громадянина — підприємця фактично не досягнуто. Подальше вдосконалення правового закріплення принципу «мовчазної згоди» при припиненні діяльності суб'єктів підприємництва — громадян слід, у першу чергу, спрямувати на чітке визначення терміну, протягом якого повинне бути відкликано заперечення проти проведення державної реєстрації припинення.

Не завжди спрацьовує на практиці й заборона державному реєстраторові вимагати додаткові документи для внесення до Єдиного державного реєстру запису про рішення фізичної особи — підприємця щодо припинення нею підприємницької діяльності, якщо вони не передбачені ст. 47 цього Закону. Але існують випадки, коли державні реєстратори вимагають додатково довідки з центру зайнятості тощо [18]. Вочевидь однією з причин цього є відсутність відповідальності за порушення вимог про заборону вимагати додаткові документи.

Підводячи підсумок, можна зробити висновок, що проведений аналіз свідчить про наявність недоліків у правовому забезпеченні припинення діяльності суб'єктів підприємництва — громадян, які потребують свого усунення. Досвід формування законодавства у цій сфері свідчить про недоречність підходу, який ігнорує необхідність системності у правовому забезпеченні припинення діяльності суб'єктів підприємництва — громадян і спроб фрагментарного унормування цих відносин у різних законодавчих актів. Тому доцільним слід вважати проведення подальшого системного вдосконалення правового забезпечення припинення діяльності суб'єктів підприємництва за двома напрямками. По-перше, у ГК України потрібно детально прописати підстави припинення діяльності суб'єктів підприємництва — громадян, основні етапи припинення діяльності, порядок пред'явлення вимог кредиторів і заходи щодо забезпечення їх інтересів. По-друге, необхідно уточнити положення окремих спеціальних законодавчих актів, які стосуються порядку припинення діяльності суб'єктів підприємництва — громадян, зокрема, Закону «Про дер-

жавну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців» з метою забезпечення прав і законних інтересів суб'єктів підприємництва — громадян у процесі припинення їх діяльності.

Список використаних джерел

1. Новоселова А. А. Правовой статус индивидуального предпринимателя. Проблемы теории и практики / А. А. Новоселова, С. С. Шаврина // Вестник ЮУрГУ. — 2002. — № 4. — С. 28–33.
2. Вінник О. М. Публічні та приватні інтереси в господарських товариствах: проблеми правового забезпечення : монографія / О. М. Вінник. — К. : Атіка, 2003. — 352 с.
3. Джунь В. В. Теоретико-прикладні проблеми реформування законодавства України про банкрутство : дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право» / В. В. Джунь. — К., 2009. — 499 с.
4. Дорошенко Л. Н. Правовые основания принудительной ликвидации хозяйственных обществ : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 : «Хозяйственное право; хозяйственное-процесуальное право» / Л. Н. Дорошенко. — Донецк, 2011. — 193 с.
5. Єфіменко А. Корпоративні норми нового Цивільного кодексу / А. Єфіменко // Юридичний журнал. — 2003. — № 4. — С. 40–49.
6. Зельдина Е. Р. Правовые вопросы развития кодификации норм о ликвидации субъектов хозяйствования / Е. Р. Зельдина, Е. В. Титова // Економіка та право. — 2010. — № 3 (28). — С. 67–69.
7. Кібенко О. Р. Сучасний стан та перспективи правового регулювання корпоративних відносин: порівняльно-правовий аналіз права ЄС, Великобританії та України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право» / О. Р. Кібенко ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. — Харків, 2006. — 40 с.
8. Повар П. О. Правове регулювання ліквідації підприємств в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право» / П. О. Повар ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 2009. — 18 с.
9. Поляков Б. М. Правовая проблема регулирования несостоятельности (банкротства) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.04 «Хозяйственное право; хозяйственное-процесуальное право» / Б. М. Поляков. — Донецк, 2003. — 436 с.
10. Титова О. В. Захист майнових інтересів учасників процесу ліквідації на підприємствах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право» / О. В. Титова ; Ін-т екон.-прав. дослідж. НАН України. — Донецьк, 2006. — 19 с.

11. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 18–22. — Ст. 144.

12. Цивільний кодекс України от 16 січня 2003 р. № 435 // Офіційний вісник України. — 2003. — № 11. — Ст. 461.

13. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI // Офіційний вісник України. — 2010. — № 92. — Ст. 3248

14. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом : Закон України від 14 травня 1992 р. № 2343-XII // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 31. — Ст. 440 (в редакції від 22.12.2011 р. № 4212-VI (зі змін, та допов.).

15. Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців»

від 15 травня 2003 р. № 755 // Офіційний вісник України. — 2003. — № 25. — Ст. 1172.

16. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Податкового кодексу України : Закон України від 02.12.2010 р. № 2756-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2011. — № 23. — Ст. 160.

17. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення процедур припинення юридичних осіб та підприємницької діяльності фізичних осіб — підприємців за їх рішенням : Закон України від 19.05.2011 р. № 3384-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2011. — № 46. — Ст. 512.

18. Якель Р. Как закрыть дело частному предпринимателю / Р. Якель // Зеркало недели. — 2011. — № 9 (11 марта).

Стаття надійшла до редакції 24.07.2013 р.